

อารยธรรมจะเป็นจริงได้
ต้องให้มนุษย์อยู่ในโลกที่ร่มรื่น

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

สาส์นส่งความสุข พุทธศก ๒๕๖๗

ถึง.....

จาก.....

อารยธรรมจะเป็นจริงได้ ต้องให้มนุษย์อยู่ในโลกที่ร่มเย็น

© สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

พิมพ์ครั้งที่ ๑ – ตุลาคม ๒๕๖๖

พิมพ์ครั้งที่ ๖ – ธันวาคม ๒๕๖๖ ๑๐,๐๐๐ เล่ม

– สานส่งความสุข จาก คณะโยมศรัทธา,
มูลนิธิบรรจงสนิท - สหปฏิบัติฯ และ บริษัท แอนนிட (ไทย) จำกัด

แบบปก: พรภริตา อัครบัณฑิตวงศ์

หนังสือนี้ ไม่มีลิขสิทธิ์ อนุญาตให้พิมพ์โดยให้เปล่า
แต่เพื่อให้เนื้อหาของหนังสือถูกต้องสมบูรณ์ ผู้ประสงค์จะพิมพ์
แจ้งขอรับต้นแบบหนังสือฟรี แล้วนำไปดำเนินการพิมพ์เอง ที่ไหนอย่างไร แล้วแต่พอใจของตน

พิมพ์ที่:

อนุโมทนา

ในมงคลสมัยขึ้นปีใหม่ พ.ศ. ๒๕๖๗ ที่ใกล้จะมาถึงนี้ คณะโยมศรัทธา พร้อมด้วย มูลนิธิบรรจงสนิท – สหปฏิบัติฯ และ บริษัท แอนวิล (ไทย) จำกัด มีความปรารถนาดี ตั้งจิตคิดหมายจะ อวยชัยให้พร แก่บรรดาญาติมิตรและมวลประชาชน ได้ขอจัดพิมพ์ หนังสือ *อารยธรรมจะเป็นจริงได้ ต้องให้มนุษย์อยู่ในโลกที่ร่มเย็น* เพื่อ แจกมอบให้เป็นศาสนแห่งธรรมจากน้ำใจไมตรี เป็นพรแห่งเมตตา ที่จะแสดงความรักความปรารถนาดี ในดีที่ที่เป็นศรีศุภวารสำคัญ อันจะก้าวขึ้นสู่ศกใหม่นั้น

การพิมพ์หนังสือแจกมอบเป็นธรรมทานในมงคลวารนี้ เป็นการอวยพรอย่างประเสริฐ แก่ญาติมิตรและมวลประชาชน ด้วยพรแห่งธรรม อันจะนำมาซึ่งประโยชน์สุขที่แท้จริงและยั่งยืนแก่ ชีวิตและสังคม

ขออนุโมทนาสมานฉันท์ อันพร้อมด้วยน้ำใจไมตรีของ คณะโยมศรัทธา พร้อมทั้ง มูลนิธิบรรจงสนิท – สหปฏิบัติฯ และ บริษัท แอนวิล (ไทย) จำกัด ที่ได้บำเพ็ญธรรมทานบุญกุศลแห่งการให้ ธรรมให้ปัญญาแก่ประชาชนในมงคลวารสำคัญนี้

ขอกุศลจรรยาที่บำเพ็ญ จงสัมฤทธิ์ผลอำนวยพรพิพพร ทั้ง แก่ท่านผู้บำเพ็ญธรรมทาน และแก่ญาติมิตร ตลอดจนมวล ประชาชน ให้เจริญงอกงามไพบูลย์ด้วยปีติปราโมทย์ในธรรม มีความสุขสดใส ตลอดปีใหม่ที่มาถึงนี้ และทุกวันเวลาตลอดจิรกาล ในเบื้องหน้าสืบไป

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ปยุตฺโต)

๑๐ ธันวาคม ๒๕๖๖

สารบัญ

อนุโมทนา

ก

อารยธรรมจะเป็นจริงได้ ต้องให้มนุษย์อยู่ในโลกที่รมณีย์

๑

มนุษย์ปัจจุบันที่ว่าเจริญมากนี้
มีอารยธรรมที่ไม่ยั่งยืน

๑

มนุษย์มีธรรมชาติเป็นสัตว์ที่ต้องศึกษา
ถ้าได้พัฒนา ก็จะเป็นอารยชน

๘

นอกจากเปลี่ยนท่าทีใหม่กลายเป็นมิตร
ต้องทำให้สนิทตามระบบสัมพันธ์ของปัจเจกการ

๑๖

จะเป็นอารยธรรมแท้จริงได้ มนุษย์ต้องมีการศึกษา
ซึ่งพัฒนาชีวิตดีงาม ที่จะอยู่ในโลกที่รมณีย์

๒๓

โลกกับมนุษย์ต้องมาบรรจบ
พบกันที่รมณีย์

๓๒

อารยธรรมจะเป็นจริงได้ ต้องให้มนุษย์อยู่ในโลกที่ร่มรื่น*

มนุษย์ปัจจุบันที่ว่าเจริญมากนี้
มีอารยธรรมที่ไม่ยั่งยืน

ถาม: อะไรเป็นเรื่องสำคัญที่น่าจะต้องพูดในปัจจุบัน?

ตอบ: จะพูดถึงอารยธรรม ซึ่งจะถือว่าเป็นเรื่องสำคัญหรือไม่ ก็แล้วแต่อารยธรรมนั้น ถ้ามองกว้างๆ ก็มีความหมายคลุมทั้งหมด คือโลกทั้งโลก ประวัติศาสตร์ทั้งหมดนั้น เป็นเรื่องความเจริญของอารยธรรมอย่างหนึ่งที่ถือกันว่า จากมนุษย์ที่ป่าเถื่อน มาเป็นอนารยะ จากอนารยะมาเป็น “อารยะ” แล้วก็มองดูสภาพความเจริญอย่างนั้น ซึ่งเกิดขึ้นและเป็นไปที่โน่นที่นั่น ของสังคมโน้นสังคมนั้น เป็นจุดๆ หย่อมๆ แยกเป็นอารยธรรมจีน อารยธรรมอินเดีย อารยธรรมอียิปต์ ฯลฯ

เมื่อมองความเจริญที่เป็นมาถึงปัจจุบันนี้ ที่ถือว่าเป็นอารยธรรมที่เจริญสูงสุด โดยทั่วไปก็มองกันไปที่อเมริกา แต่อเมริกานั้นตอนนี้ที่จริงน่าจะสงสัยว่าอาจจะกำลังเสื่อมหรือไม่

---

* สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ปยุตฺโต) ตอบคำถามของ ผศ. ดร. พุทธชาติ แผนสมบุญ ซึ่งมาพบในเวลาถวายภัตตาหาร ร่วมคณะคุณกานดา อารยางกูร และคุณบุบผา คณิตกุล พร้อมด้วย ดร. อัมรินทร์ จันทนะศิริ ณ ที่พักสงฆ์อาพาธ ใน อ.ด่านช้าง จ.สุพรรณบุรี, ๒๕ สิงหาคม ๒๕๖๖; พระครูสังฆวิจารย์ (พงศธรณ์ เกตุธาดา) และคณะทั้งหมด ช่วยอ่านปริิพ

อารยธรรมอเมริกันเวลานี้อาจจะเป็นเหมือนคนร่างกาย แข็งแรงใหญ่โต แต่มีแผลพุพองออกมาตามตัวมากมาย บางทีก็ ภูมิใจกันว่าเป็นอารยธรรมที่เจริญยิ่งใหญ่ ได้เป็น affluent society คือเป็นสังคมที่มั่งคั่งพร้อมแล้วก็เป็นสังคมนักบริโภค (consumer society) แต่มนุษย์นั้นเจริญได้แค่นี้หรือ อารยธรรม มนุษย์นั้น บางทีก็มองก็หมายมุ่งกันที่เรื่องเศรษฐกิจ เหมือนกับว่า จะเอาความเจริญทางเศรษฐกิจเป็นจุดหมาย ความเป็นอารยธรรม นั้นคืออะไร อยู่ที่ตรงไหน

เมื่อว่าตามหลัก อารยธรรมก็คือความเจริญของอารยชน หรือความเจริญที่เกิดจากอารยชน และความเจริญที่ทำให้เป็น อารยชน คำว่าอารยชนนั้น ในทางภาษา ก็คือคำเดียวกับ “อริยชน” และอารยธรรมก็คือคำเดียวกับ “อริยธรรม” เราจะมอง อารยธรรมโดยโยงกับความหมายของคำในชุดเดียวกันนี้

ในประวัติศาสตร์ของอารยธรรมที่เจริญกันมา องค์ประกอบ สำคัญก็คือ การปกครอง และการบริหารจัดการสังคมทั้งหมด ที่จะ ให้มนุษย์อยู่ดี มีความเจริญงอกงาม และจะรู้ตัวหรือไม่ก็ตาม ก็ จะ เน้นความหมายในการที่จะให้คนมีกินมีใช้ได้เสพบริโภคพร้อม เช่น พอมีรัฐบาลใหม่ขึ้นมา ก็จะประกาศหรือโฆษณานโยบายที่ เน้นในเรื่องที่จะให้คนมีกินมีใช้ นี้ก็ถูกในชั้นหนึ่ง เพราะเป็นเรื่อง พื้นฐาน แต่ถามว่าให้คนมีกินมีใช้เพื่ออะไร ตอนนี้นักไม่ได้มอง มีกินมี ใช้แล้ว ก็หมดเรื่องไป หรือมองแค่ว่ามีกินมีใช้แล้ว ก็จะได้มี ความสุขสนุกสำราญ มองอารยธรรมเป็นความสุขความเจริญแบบ นี้ อย่างอเมริกันที่มาเด่นในเรื่องบริโภคนิยมดังที่ว่า

การปกครอง และการจัดการบริหารสังคมนั้น จะมองให้ง่าย ในแง่หนึ่งก็เหมือนการทำสวน ถ้าเป็นสวนใหญ่โตมาก เรียกว่า อุทยาน คนสวนหรือคนทำสวน คำพระเรียกว่าอุทยานบาล ซึ่งทำหน้าที่บริหารอุทยานนั้นให้เจริญ อาจจะใช้คำว่าให้อุคมสมบูรณ์

การบริหารอุทยานให้อุคมสมบูรณ์นั้น ทำอย่างไร? หลายคนคงบอกว่า คือต้องทำให้ต้นไม้พืชพันธุ์ทั้งหลายได้มีน้ำอุดม มีปุ๋ย บริบูรณ์ ไม่มีศัตรูร้ายและพิษภัยเบียดเบียน จะได้เจริญงอกงาม แต่ถ้านึกคิดแค่ว่าให้มันมีน้ำมีปุ๋ยอุดมสมบูรณ์เป็นความเจริญงอกงาม แล้วลืมไปว่าการบำรุงสวนให้มันมีน้ำมีปุ๋ยให้ต้นไม้ได้บริโภคอุดมสมบูรณ์นั้น มีความมุ่งหมายที่แท้เพื่ออะไร ดีไม่ดีก็บริหารสวนให้อุคมสมบูรณ์จนต้นไม้รากเน่าต้นตายกันไป จนหมดความเป็นสวน

ในทำนองคล้ายกับสังคมทั้งหลายเวลานี้ อย่างอเมริกานี้ที่มีความสุขความเจริญมากมาย โดยมั่งคั่งพร้อม คนเสพบริโภคกันล้นกระเพาะจนกลายเป็นคนอ้วนบ้าง เป็นคนฉุ เป็นโรคอ้วนบ้าง เกือบไปครึ่งก่อนประเทศ แถมจิตใจก็ไม่สบาย เป็นโรคเครียด วุ่นวาย หวาดระแวง เบื่อหน่าย ซึมเศร้า อยู่กันในบรรยากาศของสังคมที่ไม่อบอุ่นชื่นจิตจริงใจด้วยไมตรี แล้วไม่ใช่แค่หวาดระแวง คนด้วยกันเท่านั้น กว้างออกไปก็ต้องหวาดหวั่นพรั่นใจต่อธรรมชาติ สภาพแวดล้อม ดินน้ำฟ้าอากาศที่เปลี่ยนแปลงไปในทางเลื่อม เป็นพิษเป็นภัยมากขึ้นๆ เช่น คนเมืองหนาวต้องเจอสายลมร้อนถึงตายกันมากขึ้น ปากก็ถูกไฟไหม้กว้างไกลและบ่อยครั้ง น้ำท่วมใหญ่ พายุร้ายแรง พิษภัยลงไปทำร้ายถึงระบบนิเวศในมหาสมุทร กลายเป็นปัญหาของความเจริญไปทั่วโลก

หันไปดูการทำสวน และการบริหารอุทยาน ที่จริง การทำสวนนั้นมีความสุขความเจริญอันเป็นความมุ่งหมายที่แท้ คืออะไร? อยู่ตรงไหน?

ในการบริหารอุทยานนั้น เขาดูแลบำรุงให้ต้นไม้มีน้ำมีปุ๋ย หล่อเลี้ยงพอเพียง ไม่รบกวนด้วยวัชพืช ไม่มีกาฝาก พงหนาม ต่อไม้เกะกะกีดขวาง ดูแลสวนให้ต้นไม้อยู่ด้วยดิน น้ำ ลม แดด พืชอากาศ ที่พอดี เป็นอุตุสบาย โดยมุ่งหมายให้เกิดความเจริญงอกงามแท้ๆ ที่จะได้มีต้นไม้ทั้งหลายทั่วทั้งอุทยาน ที่มีลำต้นกิ่งก้านงามตาแข็งแรง แตกใบเขียวขจี ออกดอกกันสะพรั่ง มีสีกลิ่นต่างๆ สวยงาม มีผลดกดีนรสดี อะไรต่างๆ แล้วพร้อมกันที่ต้นไม้ในสวนงอกงามโดยตัวมันเองอยู่ดีนั้น ทั้งลำต้นกิ่งก้านใบดอกผลของมัน ก็เพื่อแผ่ขยายประโยชน์ออกไปให้แก่โลก เป็นที่พึ่งที่อาศัย ให้ร่มเงาจนถึงให้อาหารแก่ภูมิกฎแห่งชีวิตทั้งหลาย รวมทั้งบรรดามนุษย์ตลอดจนหล่อเลี้ยงชีวิตบุรุษอากาศของโลกให้งดงาม ทั้งสดชื่นกาย และรื่นรมย์ใจ ภาวะของสวน หรือสภาพของอุทยาน ที่อุดมสมบูรณ์เจริญงอกงาม อำนวยประโยชน์แก่ภูมิกฎอย่างนี้ มีคำเรียกให้เข้าใจได้ทั้งหมดทั่วๆ ทีเดียวว่า “รมณีย์”

อารยธรรมที่จริงแท้ของมนุษย์ก็ทำนองนั้น การปกครอง การบริหารจัดการสังคม ในแง่ด้านทั้งหลายทั่วไปทุกส่วนนั้น ก็เพื่อให้เกิดมีโอกาส และเป็นบรรยากาศ ที่จะอำนวยให้มนุษย์ทุกคนได้พัฒนาตัวเอง พัฒนาชีวิตของตนๆ ให้เจริญงอกงามเป็นอิสระเสรี มีคุณค่าความดีงาม มีความสุข เต็มสมบูรณ์ในความเป็นมนุษย์

ตรงนี้ ขยายความอีกหน่อยว่า การบริหารจัดการสังคม เช่นว่า ให้คนอยู่สบายได้กินพอดิ ก็คือเป็นเครื่องบำรุงหล่อเลี้ยงชีวิต เป็นปัจจัยให้แต่ละคนทุกคนพัฒนาตัวเอง พัฒนาชีวิตได้เต็มที่ ให้ชีวิตนั้นเจริญงอกงามถึงความสมบูรณ์ อย่างที่จะพูดได้ว่า ให้ทุกคนที่เกิดมา ได้มีชีวิตอยู่นี้ เกิดมาทั้งที สามารถได้ประโยชน์สูงสุดจากการได้มีชีวิตอยู่นั้น คือเกิดมามีชีวิตครั้งหนึ่ง ก็ได้พัฒนาอย่างสมบูรณ์ เต็มศักยภาพของเขา ที่จะได้ประสบจะได้เข้าถึงอะไรๆ ที่เป็นภาวะแห่งความสมบูรณ์ของชีวิตจิตปัญญา มิใช่ว่าเกิดมาได้มีชีวิตขึ้นมาแล้ว ก็แค่ได้กินเสพเอร็ดอร่อยสนุกสนานไปที่หนึ่งๆ ให้มีชีวิตรอดหรือยืดยาวอยู่ไปจนหมดลมหายใจ เอาจากโลกได้แค่นั้นแล้ว ก็จบสิ้นกันไป ศักยภาพของความเป็นมนุษย์ที่มีมากับชีวิตซึ่งได้เกิดมานั้น หายสูญไป ไม่ได้ปรากฏขึ้นมา

นี่ว่ากันมายาว เอาสั้นๆ ว่า ควรจะให้มนุษย์ทั้งหลายได้เจริญพัฒนาไปให้เข้าถึงประโยชน์สูงสุดของชีวิตสมบูรณ์เต็มศักยภาพแห่งความเป็นมนุษย์ของเขา ที่ได้เกิดมาแล้ว อารยธรรมต้องไปให้ถึงภาวะนี้ ต้องทำให้ได้ดังนี้

ที่ว่าให้มนุษย์มีโอกาสพัฒนาชีวิตของเขาได้เต็มที่ หรือถึงภาวะสมบูรณ์แห่งศักยภาพในความเป็นมนุษย์ของเขา ให้เขาเข้าถึงประโยชน์สูงสุดหรือถึงความสมบูรณ์ของชีวิตที่ได้เกิดมานั้น ไม่ใช่แค่เขาได้ประโยชน์จากชีวิตของความเป็นมนุษย์เท่านั้น แต่พร้อมกันนั้น การมีชีวิตของเขาก็เป็นประโยชน์แก่โลก แก่ชีวิต แก่สัตว์และสังขารอื่นทั้งหลายพร้อมไปด้วย คือเขาจะได้ให้แก่โลก กลายเป็นผู้ให้แก่โลก มากกว่าที่จะเอาจากโลก

เหมือนอย่างการทำสวน บริหารอุทยาน ที่ว่าเมื่อกี้นั้น คือ
ที่ว่า ทำสวน บริหารอุทยานนั้น ไม่ใช่แค่ให้ต้นไม้ได้กินปุ๋ยน้ำเครื่อง
หล่อเลี้ยงเท่านั้น แต่ดูแลทำการที่ว่าทำอย่างไรจะให้มันเจริญออก
งามขึ้นไป ให้เต็มตามศักยภาพของมัน ให้เป็นสวนที่มีต้นไม้เติบโต
แข็งแรงมีใบเขียวขจี ออกดอกบานสะพรั่งสวยงาม และมีผลตกดิน
เป็นถักรมณีย์ ที่หล่อเลี้ยงชีวิต เกื้อกูลแก่โลก

ที่นี้ อารยธรรมที่เด่นนำหน้าในปัจจุบันนี้ เป็นวัตถุนิยม ไม่
มองว่าการมีกินเสพบริโภคนั้นเป็นปัจจัยที่จะให้คนมีกำลังมีโอกาส
ในการพัฒนาชีวิต แต่มองสิ่งเสพบริโภคนั้นเป็นผลที่หมายในการที่
จะบำรุงบำเรอตัวเองให้มีความสุข จึงเน้นอยู่แค่การเสพบริโภค
และการสร้างการใช้เครื่องมือที่จะหาจะป้อนสิ่งเสพบริโภค
ทั้งหลาย อยู่กันแค่จะหล่อเลี้ยงบำเรอตัวบำรุงพวกตัว นึกว่าแค่นั้น
คือความเจริญมีความสุขสมบูรณ์ มนุษย์ในอารยธรรมปัจจุบันนี้ จึง
มีแต่เอาจากโลก ไม่ให้แก่โลก ได้แต่เบียดเบียนทำร้ายโลก ทำให้
โลกที่ตัวอยู่อาศัยเสื่อมสภาพ เป็นที่อยู่ได้ยาก พวกมนุษย์จึง
เดือดร้อนกันมากขึ้นๆ ในการที่จะอยู่ในโลกนี้

นี่แหละ ที่ว่าคนในอารยธรรมปัจจุบันนี้ ไม่ใช่มองการเสพ
และสิ่งบริโภคเป็นปัจจัยในการที่จะพัฒนาชีวิต เพื่อให้ได้ประโยชน์
ของความเป็นมนุษย์ แต่มองการเสพและสิ่งบริโภคนั้นเป็นผลที่หมาย
ของมนุษย์ พวกมนุษย์ต่อสู้แย่งชิงกัน ต่างพวกแข่งอำนาจกัน ต่างก็
แสวงความยิ่งใหญ่ ตั้งตัวเป็นเจ้าใหญ่ กำราบปราบปรามกัน ยกทัพ
ไปพิชิตครอบครองดินแดน เพื่อให้ตัวเข้าถึงผลประโยชน์ที่ต้องการ

เมื่อมนุษย์มองอารยธรรมในความหมายที่เป็นความเจริญแบบนั้น พวกเขาเหล่านี้มนุษย์ก็เหมือนอย่างถีลัทธิล่าผลประโยชน์และปลาใหญ่กินปลาเล็ก พวกที่ยิ่งใหญ่ก็ครอบงำเอาจากพวกที่อยู่ใต้อำนาจ พวกที่ด้อยก็ถูกกดดันให้ไปเอาจากโลกของธรรมชาติ

ความเจริญของอารยธรรม ก็คือประวัติศาสตร์แห่งการดิ้นรนต่อสู้ การขัดแย้งแก่งอำนาจ การชิงชัยไปพิชิตเข้าครอบครอง จนกระทั่งมาอยู่ในสภาพความเจริญอย่างสมัยใหม่ ภาวะความสัมพันธ์ระหว่างหมู่ชนซับซ้อนละเอียดอ่อนมากขึ้น การแย่งชิงข่มเหงครอบงำก็เป็นไปในภาวะโดยอ้อม หรือแอบแฝงซ่อนเร้นมากขึ้น

เป็นอันว่า อารยธรรมของมนุษย์นั้น เวียนวนอยู่กันมาในระบบของการเบียดเบียน ประวัติศาสตร์อารยธรรมของมนุษย์ เต็มไปด้วยถ้อยคำร้ายแรง ตั้งแต่ว่า การดิ้นรนต่อสู้ - struggle ความขัดแย้ง - conflict การแก่งแย่งแข่งขัน - competition แม้กระทั่งสงคราม - war จนถึงการพิชิต - conquest ใครเก่ง ใครชนะ ก็ได้ก็มีโภคทรัพย์ของเสพบริโภคเต็มที่อยู่กันไปในโลกของมนุษย์ที่ข่มเหงเบียดเบียนกัน เป็นความเจริญที่ก้าวไปในความเสื่อมสลาย สู่วินาศทั้งของพวกมนุษย์เอง และของโลก ที่เป็นนิเวศของมนุษย์เหล่านั้น เพราะฉะนั้น อารยธรรมของมนุษย์จึงติดตัน ว่ายเวียนอยู่ในวังวนของการเบียดเบียน

มนุษย์มีธรรมชาติเป็นสัตว์ที่ต้องศึกษา ถ้าได้พัฒนา ก็จะเป็นอารยชน

คำถาม: พุทธศาสนาจะผ่านทางตันนี้ได้อย่างไรคะ?

ที่ว่าบริโศคนนี้เป็นปัจจัย แล้วจะให้ไปถึงอะไร?

ตอบ: ก็จะไปตามความหมายของอารยธรรมนั่นแหละ ความเจริญที่สร้างกันมาไม่เป็นอารยธรรมจริง เพราะเป็นความเจริญที่มนุษย์ถูกสัญชาตญาณบังคับให้สร้างขึ้นในวิถีทางของการข่มขี่กำจัดมนุษย์พวกอื่น แล้วพวกตนจึงรุ่งเรืองขึ้นมา เป็นเรื่องของการเบียดเบียน

อารยธรรมนั้น ว่าโดยถ้อยคำ เป็นเรื่องความเจริญของมนุษย์ แลหมว่าเป็นมนุษย์ที่ได้พัฒนาเป็นอารยชนแล้วด้วย

มนุษย์เป็นสัตว์วิเศษ ความวิเศษหรือพิเศษของมนุษย์ที่เหนือกว่าสัตว์อื่นทั้งหลาย อยู่ที่ว่า มนุษย์สามารถมีปัญญา พร้อมด้วยคุณธรรมต่างๆ ที่จะมานำการดำเนินชีวิตให้ดั่งงามล้ำเลิศ โดยไม่ต้องเป็นไปตามสัญชาตญาณอย่างเดียว อีกทั้งปัญญาและคุณธรรมเหล่านั้น ก็พัฒนาขึ้นไปได้อีก อันจะเป็นคุณสมบัติที่ทำให้มนุษย์นั้นเจริญขึ้นเป็นอารยชน/อารยชน คือเป็นคนเจริญ ผู้สร้างผู้มีความเจริญ ที่เป็นอารยธรรมแท้จริง

บอกแล้วว่า อารยธรรม คือธรรมของอารยชน หรือธรรมที่ทำให้เป็นอารยชน

อารยชนนั้น ตามหลักภาษา ว่าตามศัพท์ ก็คือคำเดียวกับ อริยชน พุคส์นั้นๆ ว่า อริยชน

แล้วคนที่เป็นอริยะ หรืออารยะ เป็นอย่างไร? อารยชน/อริยะชน คือ คนที่มีการศึกษา (เสกษะ หรือเสขะ = ผู้ศึกษา)

คนมีการศึกษาเป็นอย่างไร? คนมีการศึกษา คือคนที่

๑. พัฒนากายวาจา คือ มีพฤติกรรมทำการทั้งหลายและพูดวาจาที่ไม่ทำร้าย ไม่เบียดเบียน แต่ทำการและพูดวาจาที่เกื้อกูล ก่อประโยชน์แก่ตน แก่ผู้อื่น แก่โลก แก่สังคม

๒. พัฒนาจิตใจ คือ มีคุณธรรม ตั้งแต่เมตตา ไมตรี คิดที่จะเอื้อเพื่อ เกื้อกูล มีความกล้ากล้า เข้มแข็ง มีความคิดดีงาม คิดสร้างสรรค์ คิดทำประโยชน์ และแผ่ความสุข

๓. พัฒนาปัญญา คือ รู้เหตุผล รู้ดีชั่ว รู้จักรับผิดชอบ รู้เข้าใจความจริงของสิ่งที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์ รู้จักจัดทำดำเนินการต่างๆ ให้สำเร็จลุลผลดีที่มุ่งหมาย

การศึกษา หรือสิกขา ๓ ด้าน หรือ ๓ แดนนี้แหละ ซึ่งมีรายละเอียดมากมาย เป็นพระศาสนา หรือเป็นศาสนแห่งการพัฒนา มนุษย์ ทั้งหมดทั้งสิ้น (“ติสุโส สิกขา สกลํ ศาสนํ”)

มีคำพูดกันมาเป็นสำนวนเก่า เรียกคนเกิดใหม่ว่า “เกิดมาลิ้มตาตุโลก” ไม่ว่าเด็กทารกที่ลิ้มตานี้ จะมองเห็นอะไรหรือไม่ก็ตาม ก็คือเป็นสัญญาณบอกการเริ่มต้นของการศึกษาว่า มนุษย์นั้น โดยอาศัยอินทรีย์ของเขา จะเริ่มดำเนินชีวิตให้อยู่ได้ แล้วไปให้ดีในโลก

ที่ว่ามานี้ เท่ากับพูดว่า การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนลิ้มตาตุโลก

การศึกษา คือการพัฒนาตัวเอง หรือพัฒนาชีวิตของตนให้ไปได้ด้วยดีในโลกนั้น ก้าวไปด้วยการดำเนินชีวิตในวิถีของอริยะชน/อารยชน จะให้ดูที่จุดตั้งต้นพอเห็นแนวทาง

การก้าวไปในวิถีชีวิตของอารยชน/อริยชนนั้น เริ่มต้น เมื่อคนรักชาวินัยมีความประพฤติดีงามถูกต้องตามระบบระเบียบแห่งการอยู่ร่วมกันของชุมชน อยู่ร่วมกับเขาได้ด้วยดี เหมือนมีฐานที่ตั้งตัว ยืนขึ้นมาได้แล้ว ก็ก้าวหน้าไปในการศึกษา ด้วยการปฏิบัติที่เป็นพื้นฐานของชีวิตประจำวัน ๓ อย่าง คือ

๑. รู้จักคุณอินทรีย์ ซึ่งเป็นผัสสทวาร คือช่องทางของการรับรู้ โดยมีสติ ใช้ตา หู จู ฟัง เป็นต้น อย่างมีประสิทธิภาพ ให้ความรู้เข้ามาเสริมปัญญาที่จะจัดการอะไรๆ ให้เป็นประโยชน์แก่ชีวิต โดยรู้ทันไม่ตกไปได้อำนาจความรู้สึกที่จะถูกมันลากจูงป้อนให้เพลิดเพลินขบขังและเป็นไปต่างๆ (อินทรียสังวร, อินทรียคุปต์) นอกจากผัสสะให้ได้ปัญญาแล้ว ควรให้ได้สภาพที่เป็นคุณแก่ชีวิต ดังที่เน้นให้ได้สัมผัสรมณีย์
๒. บริโภคด้วยปัญญารู้เข้าใจ มีสติกินเสพให้พอดี ให้อาหารที่เป็นสัปปายะ สบายแก่ชีวิต ซึ่งเป็นประโยชน์สมคุณค่าที่สนองความต้องการของชีวิต โดยไม่ตกเป็นทาสของความรู้สึกที่รสที่จะเอาแต่สนองสัญชาตญาณ (โภชนมัตตัญญูตา)
๓. เอาใจใส่ใช้เวลาส่วนใหญ่ในแต่ละวัน ทำกิจหน้าที่ของตนจริงจังอย่างมีสติตื่นตัว โดยชำระจิตใจให้ใสสะอาดเบิกบาน ไม่มีความเครียดขุ่นมัวความกังวลเบื่อหน่ายซึมเศร้า เหนงหงอยท้อแท้หรือฟุ้งซ่านหวาดระแวงวุ่นวาย ปลอดภัย โลภะ โทสะ เป็นต้น (ชาคริยานุโยค)

พูดพอรู้กันสั้นๆ ว่า

การศึกษาเริ่มต้น เมื่อคนดูฟังอย่างมีสติ

การศึกษาได้ผล เมื่อคนกินอยู่ดูฟังเป็น

การศึกษาเดินหน้า เมื่อคนมีใจสะอาดดี ทำกิจการที่ด้วยสติใช้ปัญญา
(ถ้ามี *ฉันทะ*-ใจเอา มี *จิตตะ*-ใจอยู่ และมี *โลสุ-วิริยะ* ขัมเคลื่อน ก็ครบอิทธิบาท ๔)

เริ่มต้น พอเข้าสู่วิถีชีวิตของอารยชน สติปัญญามนุษย์ก็เริ่ม
เข้ามากำกับความรู้สึกของสัญชาตญาณ และการปฏิบัติในการดำเนิน
ชีวิตอย่างนี้แหละคือการศึกษา การเป็นอยู่ดำเนินชีวิตด้วยการปฏิบัติ
เหล่านี้ เป็นการศึกษาค้นคว้าพัฒนาชีวิตตลอดเวลา เป็นชีวิตที่มีการศึกษา

นอกจากปฏิบัติตามหลักพื้นฐานของชีวิตประจำวันที่ว่านี้
และก้าวต่อไปในหลักปฏิบัติที่เป็นการพัฒนาจิตปัญญาสูงขึ้นไป
แล้ว การดำเนินชีวิตทั่วไป ก็ให้เป็นการทำประโยชน์ ที่เป็นอรรถะ
๓ อย่าง คือ *อัตตัตถะ* – ประโยชน์ตน *ปรัตถะ* – ประโยชน์ผู้อื่น
และ *อุภยัตถะ* – ประโยชน์ส่วนรวมร่วมกันทั้งสองฝ่าย

ประโยชน์ที่ว่านั้น แยกเป็นระดับต่างๆ ทั้งระดับตาเห็น และ
เลียดตาเห็น (ทางจิตใจ และปัญญา) เช่น ประโยชน์ตน ระดับตา
เห็น ได้แก่ การมีสุขภาพดี มีเงินมีงาน มีสถานภาพในสังคม และมี
ครอบครัวผาสุก ดังนี้ เป็นต้น ขอพูดไว้พอเห็นแนวแค่นี้

ที่นี้ ขอให้ดูว่า มนุษย์ที่อยู่ตามลำพังสัญชาตญาณ จะแปลก
แยกหรือไม่รู้จักตัวเอง ไม่รู้จักตัวมนุษย์ของตน เข้าไม่ถึงชีวิต และ
นี่คือเป็นจุดเริ่มต้นของปัญหา

พูดง่าย ๆ ว่า แต่ละคน ๆ เรายุ่ มีคน ๒ ด้าน หรือคน ๒ ชั้น คือ หนึ่ง คนที่เป็น ตัวแท้ตัวจริง ได้แก่ ชีวิต ซึ่งเป็นหน่วยธรรมชาติ ไม่ว่าจะคนไหน ๆ ก็คน ๆ ก็มีภาวะเป็นธรรมชาติอย่างเดียวกัน อย่างที่ว่าเกิดแก่เจ็บตาย เป็นไปอย่างเดียวกันทั้งหมด แล้วก็ สอง คนที่เป็น ตัวสำแดง เป็นบุคคล ซึ่งเป็นหน่วยสังคม มีชื่อว่า นาย ก นาง ข เด็กชาย ช พลตรี จ กำนัน ฉ นักเลง ง ฯลฯ

ตัวแท้ตัวจริงของคน คือ ชีวิต ที่เป็นหน่วยธรรมชาติ นั้น เป็นอยู่เป็นไปโดยขึ้นต่อกฎธรรมชาติ ที่ชีวิตนั้นต้องเปลี่ยนแปลง เป็นไปตามเหตุปัจจัย ตามธรรมชาติของมันเอง เป็นความไม่แน่นอน ที่แน่นอน

ส่วนคนที่เป็น ตัวบุคคล นี้ เป็นอยู่เป็นไปโดยต้องประพฤติ ปฏิบัติให้ถูกต้องตามกฎมนุษย์ เช่น กฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับ กติกา ที่ตกลงสมมติบัญญัติกันขึ้น ซึ่งบังคับใช้โดยอำนาจในสังคม เป็นความแน่นอน ที่ไม่แน่นอน

เมื่อก็บอกแล้วว่า มนุษย์ที่เป็นอยู่แค่สัญญาชาตญาณ จะแปลกแยกตัวเอง คือเขาอยู่ในความเป็นตัวบุคคล โดยมองไม่ถึง เข้าไม่ถึง ชีวิตของตน ทั้งที่ตัวบุคคลจะอยู่ได้ ต้องให้ชีวิตยังเป็นอยู่

ดูง่าย ๆ คนจะเป็นอยู่ได้ ต้องกินต้องได้บริโภคอาหาร ตัวคนที่ต้องการอาหาร คือชีวิต แต่ตัวคนที่กินที่บริโภค คือบุคคล เมื่อชีวิตต้องการอาหาร จะมีอาหารเข้ามาเลี้ยงตัวมันได้อย่างไร ตอบว่า โดยสัญญาชาตญาณ ก็จะมีกลไกชีวิตให้บุคคลนั้นเกิดอาการหิว และตัวที่จะเป็นแรงล่อให้บุคคลเอาจริงเอาจังในการเสพบริโภคอาหาร ก็คืออาการที่มีรสอร่อย

ที่นี้ เมื่อคนเป็นอยู่แค่ลำพังสัญชาติญาณ ชีวิตต้องการอาหารเพื่อเข้าไปหล่อเลี้ยงซ่อมแซมตัวมัน แต่ตัวบุคคลบริโภคอาหารเพื่อสนองความอยากเสพรสอร่อย ทำให้ชีวิตแค่พลอยได้อาหารสนองความต้องการของมันไปบ้าง

เมื่อชีวิตต้องการอาหาร แต่ตัวบุคคลต้องการรสอร่อย แล้วก็เกิดมีสถานการณ์ที่ว่า ตัวบุคคลเจอของอร่อย ก็กินไปเรื่อย ไม่มีเกณฑ์วัด จนล้นกระเพาะ แต่ได้ของไม่ถูกใจ ก็ไม่ค่อยจะกิน หรือมุ่งแต่จะให้อร่อย ก็กินอาหารที่ใส่สารแต่งกลิ่นแต่งสีแต่งรสซึ่งเป็นพิษภัย หรือกินพว้าเพรื่อแก้เบื่อระงับอารมณ์ ฯลฯ ตัวบุคคลกินเสพเอาแต่ให้ตัวอร่อย โดยไม่เห็นไม่มองไม่คำนึงไม่คิดไม่นึกไปถึงความต้องการของชีวิตอย่างนี้ ตัวบุคคลได้ แต่ชีวิตเสีย

พอชีวิตเสีย คุณภาพชีวิตไม่ดี ตัวคนก็มีสุขภาพไม่ดี แล้วก็ทำให้ดำเนินชีวิตไม่ได้ดี ไม่เอื้อต่อการศึกษา ต่อการทำกิจการหน้าที่ และการมีชีวิตที่ดี ในที่สุด พอชีวิตแย่ ตัวบุคคลก็หมดสภาพไปด้วย นี่คือตัวบุคคลแปลกแยกจากชีวิต เข้าไม่ถึงกัน ไม่ไปด้วยกัน

แต่พอเริ่มเข้าสู่วิถีของอารยชน บุคคลจะกินเสพบริโภคอาหาร ปัญญา ก็มองเห็นความต้องการของชีวิต ตระหนักรู้ที่จะมีสติกินให้ได้คุณค่าและปริมาณเพียงพอที่จะสนองความต้องการของชีวิต ที่จะเป็นอย่างดี

นี่คือ เหนือกว่าสัญชาติญาณ ได้เริ่มมีสติปัญญาของมนุษย์ มานำการดำเนินชีวิต ที่เรียกว่า โภชนะมัตตัญญูตา

ที่นี้ คนที่ก้าวเข้ามาในวิถีของอารยชนในขั้นนี้ ซึ่งมีปัญญา รู้เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างความอยากเสพรสอร่อยของตัวบุคคล กับความต้องการอาหารของชีวิต ก็อาจจัดลำดับความสำคัญของความอยากความต้องการนั้น โดยถือการสนองความต้องการอาหารที่มีคุณค่าแก่ชีวิตอย่างเพียงพอว่าเป็นสำคัญอันดับแรก หรือเป็นขั้นจำเป็น ส่วนความอยากเสพรสอร่อยของตัวบุคคล ก็ไม่ลืมหืมทิ้งไป แต่ให้มีความสำคัญในขั้นเป็นส่วนประกอบเสริมแต่ง แล้วก็มีสติที่จะกินเสพบริโภคให้ได้ผลที่ต้องการทั้งสองด้านสองระดับนั้นประสานเสริมกัน โดยไม่ให้เสียแก่ชีวิต ซึ่งก็เป็นความพอดีในระดับหนึ่ง คนที่ปฏิบัติได้อย่างนี้ เข้าสู่อารยวิถีมาแค่นี้ ท่านให้เรียกได้ว่าเป็น “กัลยาณชน” ซึ่งจัดว่าเป็นคนมีการศึกษา

ต่อไป ในการใช้อินทรีย์ ตา-หู เป็นต้น ก็เช่นเดียวกัน การดู-ฟัง เห็น-ได้ยิน เป็นต้น ไม่ใช่ได้แค่รับรู้ แล้วรู้สึก และคิดนึก ทำการต่างๆ ที่เป็นปฏิภิกิริยาตอบสนองไปตามแรงของสัญชาตญาณ แค่ว่าตามทีรู้สึกนั้น แต่มีสติปัญญาเข้ามาดูและจัดการข้อมูลให้เป็นการเรียนรู้ เป็นการศึกษา เพื่อให้ดำเนินชีวิตที่ดีที่เจริญงอกงามต่อไป

นอกจากนี้ ในเวลาส่วนใหญ่ของแต่ละวัน ก็ขยันเอาใจใส่จริงจัง (อนุโยค) ในการทำกิจหน้าที่ของตน โดยชำระจิตใจให้สะอาดแจ่มใส ซึ่งเป็นสภาพที่ดีเป็นปกติของมัน ให้ปลอดจากโลภะ โทสะ เป็นต้น ที่เป็นตัวแปลกปลอมเข้ามา ให้เป็นที่สติปัญญาจะทำงานก้าวไปได้คล่อง และก็จะพัฒนาตัวมันเองได้ดีที่สุดด้วย

ที่ว่ามานี้เป็นการดำเนินชีวิตถูกต้องที่เป็นพื้นฐาน เพราะมันเป็นชีวิตประจำวัน หรือความเป็นอยู่แทบตลอดเวลาของเรา ดังจะเห็นได้ง่ายๆ วันหนึ่งๆ ทุกคนก็อยู่ในโลกที่สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ตาหู ฟัง ได้เห็น ได้ยิน ได้กินเสพบริโภคน แล้วก็ทำกิจทำกรรม ชีวิตก็อยู่แค่นี้ เมื่อทำ ๓ อย่างได้อย่างที่ว่านั้น ก็เป็นการดำเนินชีวิตไม่ผิดพลาด จึงเรียกว่า **อปัณณกปฏิบัติ**

เมื่อเริ่มเข้าสู่วิถีของอารยชนอย่างนี้ บุคคลนั้นก็เริ่มที่จะมีชีวิตที่เป็นอยู่ด้วยปัญญา ที่เรียกว่า “ปัญญาชีวิต” ซึ่งเป็นลักษณะการดำเนินชีวิตของอารยชน ข้อปฏิบัติ ๓ อย่างนั้นจึงถือว่าเป็นฐานที่ตั้งต้น และเป็นทางดำเนินชีวิตที่ไม่พลาดแน่นอน เรียกว่า “อปัณณกปฏิบัติ”

เมื่อเริ่มต้นเข้าทางถูกต้องอย่างนี้แล้ว ก็เดินหน้าไปเรื่อย ก้าวไปใน ปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ มรรคมีองค์ ๘ เรื่อยไป แต่เริ่มต้น คือที่นี่

เมื่อดำเนินชีวิตก้าวหน้าไปในวิถีของอารยชนอย่างนี้ คนก็พัฒนาศักยภาพของมนุษย์ให้มีปัญญาและคุณธรรมในจิตใจเจริญขึ้นมา และเป็นอยู่ด้วยปัญญาและคุณธรรมเหล่านั้น มิใช่มีชีวิตเป็นอยู่แค่ตามสัญชาตญาณอย่างสัตว์อื่นทั้งหลาย แล้วคนนั้นก็พัฒนาต่อไปจนเป็นอารยชนหรืออริยชน คือเป็นคนที่มีอารยธรรมอย่างแท้จริง

นี่ก็หมายความว่า อารยธรรมจะเป็นจริงได้ ก็ต้องให้คนพัฒนาขึ้นเป็นอารยชน

นอกจากเปลี่ยนท่าทีใหม่กลายเป็นมิตร ต้องทำให้สนิทตามระบบสัมพันธ์ของปัจจัยการ

*ถาม: จะให้คนที่เป็นตัวฮีนของสิ่งแวดล้อมโลก และยุคสมัย ทำอย่างไร
กับตัวตนเอง?*

ตอบ: พูดในยุคนี้อาจจะบอกว่า อารยธรรมที่แท้ คืออารยธรรมที่ยั่งยืน ในยุคนี้อาจจะพูดกันถึงการพัฒนาที่ยั่งยืน ก็พูดต่อไปได้ว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นส่วนหนึ่งของอารยธรรมที่ยั่งยืน อารยธรรมจะยั่งยืนได้ ก็ด้วยมีการพัฒนาที่ยั่งยืนนี้แหละ ถ้าการพัฒนาไม่ยั่งยืน อารยธรรมก็ยั่งยืนไม่ได้

ตั้งได้แล้วแล้ว อารยธรรมมนุษย์นั้นเจริญมาด้วยการเบียดเบียนกัน อย่างในประวัติศาสตร์ของอารยธรรมตะวันตก ที่บอกแล้วว่ามากมายไปด้วยคำว่า struggle, conflict, competition, war, conquest

เอาง่ายๆ ดูว่า “struggle” คือการดิ้นรนต่อสู้ เป็นคำสำคัญของประวัติศาสตร์โลก ซึ่งก็คือประวัติศาสตร์อารยธรรม อารยธรรมจึงเป็นประวัติศาสตร์ของการดิ้นรน ต่อสู้ ชัดแย้ง แข่งขัน แย่งชิงกัน ทำสงคราม ปราบปราม พิชิต ดูแคบเข้ามาในระยะสั้นก็คล้ายกับการเมืองที่คนพูดกันนักว่าเป็นเรื่องของการแย่งชิงอำนาจและผลประโยชน์

ในความเจริญของอารยธรรมนั้น การพิชิต หรือการเป็นเจ้าของเข้าครอง คือ conquest เป็นคำสำคัญที่หมายมุ่งกันนัก ผู้ยิ่งใหญ่ทั้งหลายล้วนหมายมุ่งจะได้เป็น “conqueror” หรือจอมพิชิต

อารยธรรมใหญ่ๆ เต็มไปด้วยเรื่องของ conquest ไม่ว่าจะ เป็นอารยธรรมกรีก โรมัน หรือชมพูทวีป มาในวิถีเดียวกันทั้งนั้น พระเจ้าอโศกก็เป็น conqueror แต่พระเจ้าอโศกนั้นทรงกลับใจ เปลี่ยนพระทัย ทำให้อารยธรรมผันเบนไปอีกทางหนึ่ง

อารยธรรมอเมริกันก็เป็นเรื่องของ conquest นั่นแหละ ทำให้อินเดียแดงราบเรียบแทบจะสูญสิ้นไปเลย อารยธรรมจึงเจริญ ขึ้นมาด้วยการที่ต้องแย่งชิงกัน ต้องปราบพวกอื่นลงไป ไปเอาชนะ เขา ไปเอาจากคนอื่น หรืออย่างเบาเอาเปรียบเขา ให้พวกตัว รัฐ หรือสังคมของตัว มั่งคั่งยิ่งใหญ่ ขึ้นอยู่เหนือพวกอื่น เหนือทั้งในแง่ โภคทรัพย์ มั่งมีสิ่งเสพกินใช้บริโภค แล้วก็มีอำนาจให้คนอื่นต้อง ยอมสยบ ก็เป็นกันมาจนกระทั่งปัจจุบัน ในบัดนี้ นี้แหละ อารยธรรม ได้เจริญกันมาอย่างนี้

แต่ที่นี้ เรื่องของอารยธรรมนั้น ไม่ใช่เป็นการเบียดเบียน เอาชนะมนุษย์พวกอื่นเท่านั้น แต่เป็นการเบียดเบียนกำราบ ธรรมชาติ หรือโลกของธรรมชาติด้วย หมายความว่า พวกมนุษย์ นั้นเจริญขึ้นมาด้วยการพิชิตธรรมชาติ ทำร้ายรุนแรงต่อโลกของ ธรรมชาติ

เรื่องนี้เด่นชัดในอารยธรรมตะวันตก เป็นกันมาตั้งแต่ตั้งเดิมตั้งแต่ ยุคกรีกโบราณ ถือว่าธรรมชาติเป็นสมบัติที่มนุษย์จะปฏิบัติจัดการ อย่างไม่ได้ตามชอบใจ และมีใช้แค่นั้น เขามองว่าธรรมชาติเป็น ศัตรูที่จะต้องต่อสู้ห้าห้า ดันรนให้พ้นจากอำนาจของมัน ต้องบุกรุก ปลุกปล้ำเอาชนะให้มนุษย์ขึ้นเป็นเจ้านายครอบครองจัดการเอา มันมาใช้ประโยชน์หรือทำลายตามต้องการ

เมื่อเข้าสู่สมัยใหม่ เขาถือว่าการที่วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเจริญขึ้นมาได้นี้ ก็ด้วยการที่มนุษย์เพียรพยายามค้นหา ล้างเอาความลับของธรรมชาติให้ได้ แล้วเอามาใช้จัดการให้มันอยู่ใต้อำนาจของมนุษย์ และเอาประโยชน์จากมันได้ตามใจปรารถนา แล้วเขาก็ภูมิใจที่ได้ถือคติพิชิตธรรมชาติ/conquest of nature หรือได้เป็นเจ้าของครอบครองธรรมชาติ/dominion over nature เรียกได้ว่าเป็นหัวใจของการสร้างความเจริญก้าวหน้า มนุษย์จะเจริญก้าวหน้าได้ ต้องกำราบปราบเอาชนะธรรมชาติให้ได้

เป็นอันว่า อารยธรรมตะวันตก หรืออารยธรรมของโลก ปัจจุบันนี้ เจริญมาได้ไม่เฉพาะด้วยการพิชิตมนุษย์ด้วยกันเท่านั้น แต่ด้วยการกำราบปราบทำลายธรรมชาติด้วย

แล้วมาถึงตอนนี้ การมีชัยได้พิชิตทั้งสองอย่างนั้น ก็ไม่จบสิ้น และไม่เป็นผลดีจริง ความเจริญที่ต้องการ ไม่เป็นจริง มนุษย์ไม่ได้มีความสุขสมบูรณ์จริง แต่กลายเป็นว่ามันออกผลเป็นภัยพิบัติร้ายแรง โดยเฉพาะมนุษย์เจอปัญหาจากการทำลายธรรมชาติ วุ่นวายกันไปหมด

เวลานี้ เลิกภูมิใจ แต่กลายเป็นหวาดหวั่น เรียกกันว่าปัญหาสิ่งแวดล้อม ที่จริงก็คือปัญหาโลกวิบัตินั่นเอง ภัยพิบัติต่างๆ เกิดขึ้นมาใหม่ๆ กลัวกันไป บ้างก็หวั่นใจว่ามนุษยชาติจะอยู่ไปรอดหรือไม่ โลกนี้น่ากลัวว่าจะอยู่กันไปได้อีกไม่นาน จะสิ้นสลาย บ้างก็คิดถึงขั้นที่ว่า อาจจะต้องเตรียมตัวย้ายไปอยู่กันในโลกพระอังคาร อารยธรรมทำท่าจะจบสิ้น จะแก้ไขได้อย่างไร

มนุษย์ในประเทศที่เรียกว่าเจริญที่สุดในตะวันตกนั้นแหละ
สำนึกโทษภัยของการรุกรานทำลายธรรมชาตินี้ขึ้นมาก่อน เมื่อครั้ง
ศตวรรษที่ผ่านมา เพราะเจอภัยพิบัติร้ายแรงโผล่ขึ้นมาๆ ตื่นกลัว
มาก หันกลับมาเตือนกัน เรียกร้องเร่งเร้ากัน ให้รักษาสีเขียวล้อม
ให้พิทักษ์ธรรมชาติ

เอาจุดกำหนดที่อเมริกา ประชาชนได้ออกมาชุมนุม
เดินขบวน ตั้งวันโลก/Earth Day (ในเมืองไทยเรียกว่า “วัน
คุ้มครองโลก”) ขึ้นมาในปี 1970/๒๕๑๓ เมื่อวันที่ ๒๒ เมษายน

นี่แสดงว่า มนุษย์สมัยนี้กลับใจแล้ว เวลานี้ ไม่ได้ผยองตัว ไม่ได้
ภูมิใจที่จะเป็นเจ้าเป็นนายจะบังคับจัดการธรรมชาติแล้ว แต่หัน
กลับไปเตือนสติพิชิตธรรมชาติ ที่บรรพบุรุษได้ภูมิใจถือกันมา
เวลานี้ย้ำเตือนชวนกันให้รักธรรมชาติ ให้เป็นมิตรกับธรรมชาติ ให้
รักษาระบบนิเวศ

ตอนนั้น คนตื่นตัว เอาจริงเอาจังกันมาก แต่ผ่านไปมาครึ่ง
ศตวรรษแล้ว วันนี้ คนอเมริกันยังเอาจริงเอาจังหรือเปล่า แต่ถึง
จะยังไม่ทิ้งไม่ปล่อย ก็ยากที่จะแก้ปัญหาได้จริง เพราะการ
ดำเนินชีวิตของคนและวิถีของสังคมนั้น ชัดแย้งกับการแก้ปัญหา
ในตัวมันเอง

นำพิจารณาในบ้านเมืองไทยด้วยว่า คนไทยคิดอย่างไร มี
ท่าทีจะเอาอย่างไรกับโลก กับธรรมชาติ

ได้ลองถามขอฟังบางท่านที่สนใจดูความเป็นไปในสังคม ก็พูดกันว่า คนไทยทุกๆ ไป เฉยๆ ไม่ค่อยสนใจที่จะมองไปถึงเรื่องอย่างนี้ ที่กว้างใหญ่ยาวไกล เอาแค่ทำเรื่องใกล้ตัวให้ผ่านไปๆ ตามสะดวก ดังที่มีขยะ จำพวกเศษอาหาร ของเหลือจากการกินดื่ม ห่อ กล่อง ถุง ขวด เป็นต้น ค่อนข้างจะเกลื่อนกลาด ไปที่ไหนก็เห็นได้ทั่วไปหมด คงต้องช่วยบอกกันว่า ถึงแม้ไม่มีความภูมิใจถึง ไม่รักแผ่นดิน ถ้าเคารพแม่พระคงคา เห็นแก่แม่พระธรณีบ้าง ก็จะได้

ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ระบบนิเวศ หรืออะไรๆ ที่เรียกกันไปต่างๆ นี้ ในภาษาสามัญไม่ต้องคิดอะไรให้ยุ่ง เรียกว่า โลก คือโลกที่คนอาศัยอยู่กันนี้ เราพูดกันมา ก็มีแค่คน กับโลก คือตัวคน แล้วยกตัว ก็เป็นโลก

ที่นี้ โลกที่อยู่กันนี้กว้างขวางใหญ่โตเกินกว่าจะเห็นจะนึกถึงได้ทั่ว ก็เรียกโลกส่วนจำเพาะที่คนอยู่อาศัยใช้ประโยชน์ เป็นถิ่นเป็นแดน เป็นภูมิภาค เรียกว่า คาม นิคม นคร บุรี ราชธานี รัฐ โลก หรือหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด ประเทศ โลก เป็นที่ชุมนุมของคนและสิ่งสร้างสรรค์ที่เกิดจากคน เป็นสังคมมนุษย์ เป็นโลกมนุษย์ แทรกซ้อนอยู่ในโลกที่มีพื้นอยู่แต่เดิม คือในธรรมชาตินั่นเอง

ที่จริง คนหรือตัวมนุษย์เองก็เป็นธรรมชาติอย่างหนึ่ง และสิ่งสร้างสรรค์ประดิษฐกรรมทั้งปวงของมนุษย์ ก็เป็นธรรมชาตินั่นเองที่จัดสรรผันแปรสภาพเปลี่ยนรูปแปลงร่างไป แต่ต่อมา เมื่อคนมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น มีสิ่งประดิษฐ์สร้างสรรค์ของมนุษย์มากมาย เรียกว่าสังคมมนุษย์เจริญขึ้น คนบอกว่าตัวมีอารยธรรม คนก็แปลกแยกจากธรรมชาติ มองเห็นตัวต่างหากจากธรรมชาติ

กลายเป็นว่ามีสังคมมนุษย์ มีโลกมนุษย์ แยกต่างหากจาก
ธรรมชาติ แยกจากโลกของธรรมชาติ แล้วคิดเห็นไปไกลถึงกับว่า
ธรรมชาติเป็นสภาพที่ไม่เจริญ มักเป็นภัยอันตรายแก่คน คนจะเจริญ
ได้เจริญดี จะต้องรุกราน ทำลาย เข้าไปเป็นเจ้านายครอบครอง
จัดการเอาธรรมชาติมาใช้มาทำให้ได้ให้เป็นอย่างที่คุณต้องการ และ
คนก็ทำได้สำเร็จอย่างนั้นมากมาย

กาลผ่านมายาวนาน คนในถิ่นแห่งอารยธรรมที่เจริญยิ่งใหญ่ว่า
บอกว่า บัดนี้ มนุษย์เป็นอารยชนที่เจริญอย่างยิ่งแล้ว แต่ในขณะที่
อารยชนเหล่านั้นหาความสุขสนุกสนานบันเทิงกันนักหนา ใน
สภาพจิตที่ไม่มั่นคง ขาดความมั่นใจในคุณภาพชีวิตของตน และอยู่
อย่างหวาดระแวงห่วงใยในสังคมที่คนแก่งแย่งข่มขี่ไม่มีไมตรีที่
จริงใจนั้น ธรรมชาติที่เสื่อมสภาพลงเรื่อยๆ ซึ่งได้กลายเป็นของเสียมี
พิษภัยสะสมมากขึ้นๆ จากการทำลายธรรมชาติเพื่อสร้างความ
เจริญของมนุษย์มายาวนาน ก็ได้ปะทุผุดโผล่ออกมาทำร้ายมนุษย์
เหล่านั้น ให้พากันตื่นตระหนกหวาดผวาสำนึกโทษของการพัฒนา
ที่ผิดพลาดไป ไม่ยั่งยืน จะเลิกทำร้าย จะหันไปเป็นมิตรกับ
ธรรมชาติ ดังได้ว่ามาก่อนหน้านี้แล้ว

แต่ที่จะให้มนุษย์รักใคร่เป็นมิตรกับธรรมชาติ แล้วจะสร้าง
ความเจริญของมนุษย์ได้โดยไม่ต้องข่มเหงคุกคามทำร้ายธรรมชาติ
นั้น จะคิดให้ออกมาเป็นการปฏิบัติจริงได้อย่างไร ยิ่งค่อนข้างจะมี
มัว ยากจะมองเห็น

เวลานี้เป็นหัวเลี้ยวหัวต่อสำคัญที่ว่าอารยธรรมของมนุษย์จะ ยั่งยืนอยู่ได้หรือไม่ และจะสืบต่อไปได้อย่างไร รู้กันดีอยู่แล้ว ถึงกับ องค์การโลกได้ประกาศไปแล้วว่า การพัฒนาที่ทำกันมาในอารย ธรรมปัจจุบันนี้ ไม่ยั่งยืน

ต้องยอมรับว่า มนุษย์ผู้เจริญแห่งยุคที่สุดแสนก้าวหน้า นั้น นอกจากเป็นศัตรูกับธรรมชาติแล้ว ก็ยังก้าวไปไม่ถึงระบบปัจจัย สัมพันธ์ในการสร้างสรรค์ความสุขความเจริญโดยไม่ต้องทำการทาง ลบ ที่เป็นการทำร้ายให้เสียหายแก่ธรรมชาติ ไม่รู้จักที่จะสร้าง ความเจริญที่ก่อเกิดประโยชน์แก่มนุษย์ โดยเป็นการเกื้อหนุน ธรรมชาติพร้อมกันไปด้วย

ทำอย่างไรจะไม่ติดอยู่ในทางที่ตัน มนุษย์ผู้เจริญจะต้อง เข้าถึงและทำให้ถูกต้องตามระบบความสัมพันธ์แห่งปัจเจกการ

ขอให้ย้อนไปมองเรื่องการดูแลสวนบริหารจัดการอุทยาน ที่ ผู้บริหารนั้น มิใช่ได้แต่จะใช้จะเอาผลเอาประโยชน์จากมัน แต่ต้อง รู้จักดูแลบำรุงมันโดยทำการอย่างพอดี มิใช่เอาแต่จะให้ต้นไม้ได้ บริโภคปุ๋ยและน้ำเต็มที จนสวนล่มต้นไม้ตาย แต่ให้พอดีที่มันจะ เจริญงอกงามสมบูรณ์ได้เต็มศักยภาพของมัน โดยแตกใบ ผลิดอก ออกผล สำแดงสภาพที่ปรากฏความสมบูรณ์สง่างามของมันเอง พร้อมไปด้วยกันกับการแผ่ประโยชน์เกื้อกูลออกไปให้แก่โลก ชาวสวนก็ได้บริโภคผลผลิตอย่างบริบูรณ์ สวนนั้น อุทยานนั้น ก็มี สภาพสมกับคำสื่อความหมายที่งามเสนาะ พร้อมทั้งรูปธรรมและ นามธรรม ว่าเป็นสวน เป็นอุทยานอัน “รมณีย์”

จะเป็นอารยธรรมแท้จริงได้ มนุษย์ต้องมีการศึกษา ซึ่งพัฒนาชีวิตดีงาม ที่จะอยู่ในโลกที่รณิย์

“รณิย์” เป็นคำสำคัญที่แสดงสภาพถิ่น แดน ที่อยู่อาศัย
อาคาร วัสดุ หมู่บ้าน เมือง ถนนหนทาง ไพรสณฑ์ สวน ป่า สระ
โบกขรณี ภูเขา บรรดาสิ่งแวดล้อม ที่ดี ที่งาม ที่น่าพึงใจ ซึ่งเป็น
คุณแก่ชีวิต ที่ควรเข้าไปอยู่อาศัย หรือเป็นที่ทำกิจการ การ แปลได้
ว่า รณิย์ น่าชื่นชม ชื่นใจ สดชื่นรณิย์

“รณิย์” เป็นคำที่ใช้บ่อยมากมาทั่วไปในคัมภีร์ทั้งหลาย
โดยเฉพาะที่สำคัญ เมื่อเลือกหาที่อยู่อาศัย เช่น ถึงเวลาจะเข้าพรรษา
พระภิกษุที่จาริกอยู่ นึกถึงนิกหาถิ่นรณิย์ที่จะเข้าไปพักอยู่จำ
พรรษา ที่จะบำเพ็ญสมณธรรมได้ดี และเมื่อเข้าอยู่อาศัยแล้ว ก็
เหมือนเป็นหน้าที่ที่จะดูแลรักษาทำที่นั่นถิ่นนั้น ให้เป็นรณิย์ต่อไป

คำว่า “รณิย์” บอกสภาพของถิ่นนิเวศนั้นว่าดีงามอุดม โดย
ทำให้เกิดความชื่นชมยินดีขึ้นในใจของคน เป็นการประสานประโยชน์
ของมนุษย์และของธรรมชาติแวดล้อมหรือของโลก กลมกลืนเข้า
ด้วยกัน สภาพรณิย์จึงเท่ากับเป็นเกณฑ์ชี้บอกภาวะที่มนุษย์กับ
โลกของธรรมชาติเกื้อกูลแก่กันและกัน ให้ต่างก็อยู่ดีด้วยกัน

อีกชั้นหนึ่งซ้อนอยู่ในความเกื้อกูลกันของมนุษย์กับธรรมชาติ
ที่แวดล้อมนั้น เมื่อมนุษย์หลายคนมาสัมผัสรณิย์ แต่ละคนจะไม่มี
ใจยึดถือเราถือเขา ต่างก็มีใจเป็นอิสระโปร่งโล่ง และมีความสดชื่น
รณิย์ด้วยกัน มีความสุขอย่างเสมอสมาน ชวนกันชื่นชมรณิย์
พาให้สามัคคี ชวนให้มีความพอใจที่มนุษย์กับมนุษย์ก็จะเกื้อกูลกัน ไม่
เป็นความสุขแบบแย่งชิงอย่างการเสพอามิส ถิ่นแดนรณิย์จึงเป็น
นิเวศที่ดีงามเลิศเป็นอุดมคติ ที่สมานกลมกลืนเกื้อกูลกันทุกด้าน

คัมภีร์หลายแห่งบอกเกณฑ์คุณสมบัติของถิ่นรรมณีย์ไว้ ได้แก่

๑. **นายทกสมบัติ** คือ ความสมบูรณ์ของแหล่งน้ำ และร่มพฤษา คือต้นไม้พืชผลนานาพันธุ์ ข้อแรกนี้เป็นเกณฑ์สำคัญที่ขาดไม่ได้

๒. **ภูมิภาคสมบัติ** คือ ความสมบูรณ์ของภูมิประเทศ มีพื้นที่พื้นดินและบรรยากาศ ที่สะอาด ปราศขยะ เรียบร้อย ไม่สกปรกรกรุงรัง พร้อมด้วยสายลม แสงแดด ท้องฟ้าสดใสไร้หมอกควัน น้ำดู น้ำเดิน ปลอดภัย

๓. **บุคคลสมบัติ** คือ เป็นถิ่นคนดี ไม่มีคนร้าย เป็นที่จะได้พบปะเสวนากัลยาณชน

๔. **คมนาคมสมบัติ** คือ ไม่ใกล้ไม่ไกลเกินไป มีทางไปมาสะดวก ปลอดภัย

(ถ้าเป็นเมืองใหญ่ เป็นนคร ก็มีคุณสมบัติข้อว่าพร้อมด้วยข้าวปลาอาหารเครื่องอุปโภคบริโภค เพิ่มเข้ามาด้วย)

“รรมณีย์” เป็นจุดบรรจบที่ประสานเสริมกัน ระหว่างสุขภาพวะแห่งชีวิตของคน กับธรรมชาติที่คงอยู่ในสภาพดี เป็นสิ่งแวดล้อมที่เกื้อกูล เมื่อเป็นรรมณีย์ ก็คือคนมีชีวิตอยู่ได้ดี มีใจสดชื่นรื่นรมย์ พร้อมกับที่ธรรมชาติก็งดงามสดชื่นสมบูรณ์ดี

ถ้าเมื่อใดธรรมชาติเสียหาย เช่นฝุ่นควันมากมาย คนหายใจอึดอัด ไม่อาจมีใจสดชื่นรื่นรมย์ ก็ไม่เป็นรรมณีย์ นี้คือ สภาพรรมณีย์เป็นเครื่องตรวจสอบ เป็นตัววัดความดำรงอยู่ดีมีสุขภาพวะทั้งของชีวิตคน และของธรรมชาติแวดล้อมที่คนอยู่อาศัย

ตามคติแห่งพุทธธรรมนั้น การดำเนินชีวิตเป็นอยู่ที่ถูกต้องของมนุษย์ ซึ่งเป็นสิกขา คือเป็นการศึกษา เป็นการพัฒนาตนเอง พัฒนาชีวิตอยู่ตลอดเวลา นั้น พึงดำเนินไปในถิ่นนิเวศแวดล้อมที่รมณีย์ อันเป็นสปีปายะอย่างดี ซึ่งไม่เพียงปลอดภัยสงบเท่านั้น แต่เอื้อให้ตัวบุคคล มีสภาพกายและจิตใจที่เหมาะสม พร้อมช่วยให้การทํากิจกรรมงานการศึกษาพัฒนาได้ผลดี พร้อมทั้งเป็นการอนุรักษ์สภาพรมณีย์นั้นไปด้วยพร้อมกัน

ย้อนกลับไปดูหลักปฏิบัติพื้นฐานของชีวิตประจำวัน ซึ่งเป็น การเริ่มเข้าสู่วิถีของอารยชน ที่เรียกว่า **อปฺปนฺนกปฏิบัติ** ๓ ข้อ ก็เป็นเรื่องเกี่ยวเนื่องกับถิ่นสถานอันรมณีย์

เริ่มด้วย **ข้อ ๓** การตื่นตัวใช้เวลาส่วนใหญ่ของวันนั้นๆ ชำระจิตใจให้สะอาดเบิกบานแจ่มใส ในการทํากิจหน้าที่ของตนให้ดีเต็มที่ โดยไม่ให้ความเครียดขุ่นมัว ความหงุดหงิดฟุ้งซ่านวุ่นวาย กังวล ความหงอยเหงาหดหู่ที่ถ้อย เป็นต้น เข้ามาครอบงำหรือรบกวน โดยทำงานทํากิจกรรมนั้นไป ในบรรยากาศที่รมณีย์

ดังเช่นว่า เป็นธรรมเนียมที่พระภิกษุจะไปบําเพ็ญจิตตภาวนา-ปัญญาภาวนา ในที่วิเวกหลีกเร้นสงบสงัดเป็นรมณีย์

สำหรับชาวบ้าน ท่านก็เล่าเรื่องเป็นคติ เป็นแบบอย่างไว้บอกว่า มฆมาณพนำคณะนักบําเพ็ญประโยชน์ช่วยกันจัดการหมู่บ้านให้สะอาดเรียบร้อย ให้ชาวหมู่บ้านมาทำงานการอาชีพกันที่ลานหมู่บ้านอันรมณีย์

ย้อนขึ้นไป ข้อ ๒ เกี่ยวกับการกินเสพบริโภค ในเรื่องนี้ คนชอบใจอยากได้ไปกินเสพกันในที่รมณีย์ เหมือนว่าจะได้เอร็ดอร่อย สนุกสนานมาก นี่คือลึกลงไปในชีวิตที่เขาไม่สำนึกชัด เขาต้องการรมณีย์ แต่เขาไม่ค่อยจะมองไปถึงว่าการกินเสพสนุกสนานของตัว จะส่งผลกระทบต่อสภาพรมณีย์อย่างไร บ่อยครั้งจึงมักง่าย เอาข้าวของเครื่องบำเรอความสุขสนุกสนานนั้น ไปทำเสียหายหรือถึงกับทำลายรมณีย์

หลักข้อ ๒ โภชนะมัดตัณญาตา คือความรู้จักประมาณในการบริโภค หรือง่าย ๆ ว่ากินพอตินั้น เป็นเรื่องของกรรมสติปัญญาเข้ามานำการดำเนินชีวิตประจำวันที้ง่ายๆ ในเวลารับประทาน โดยไม่ติดอยู่แค่จะเสพรสเอาอร่อยนั้น ปัญญาเข้าใจความต้องการอาหารของชีวิต ทั้งคุณค่าประโยชน์และปริมาณ ถ้าได้รสอร่อย จะกินเกินไป ปัญญามองเห็นว่าพอละ สติก็รั้งให้หยุด ถ้ารู้สึกอร่อยน้อยไป คนจะหยุดกิน ปัญญารู้ว่ายังไม่พอ สติก็จะเตือนให้กินต่อไปอีกหน่อย เอาความต้องการของชีวิตเป็นเกณฑ์วัด

เวลานี้ โลกมีภัยพิบัติมากมาย คนเดือดร้อนกันมากขึ้นๆ จากปัญหาความเสื่อมเสียหายของสิ่งแวดล้อม ที่ยึดเยื้อมานาน และหนักหนามากขึ้นๆ ดิน น้ำ ลม ไฟ ฟ้า อากาศ วิปริต แปรปรวน เป็นไปต่างๆ กลายเป็นภัยธรรมชาติที่รุนแรงขึ้นๆ จนถึงขั้นที่คนมากหลายกังวลหวาดกันว่า ในไม่ช้านี้ โลกอาจจะวิบัติ มนุษย์จะวินาศ ปัญหาทุกข์ภัยหายนะเหล่านั้น ส่วนใหญ่ก็มาจากการกินเสพบริโภคของมนุษย์ ที่ไม่รู้จักประมาณ ไม่รู้จักใช้สติปัญญาปฏิบัติ อย่างน้อยที่จะจัดการให้บวกลบทันพอดีลงตัวสมดุลกัน

ตั้งมาแล้ว เวลานี้ สังคมอย่างเช่นอเมริกันที่เจริญนำหน้า ว่า มีอารยธรรมสูงเยี่ยม มีความมั่งคั่งพร้อม เป็นบริโภคนิยม มนุษย์กินเสพบริโภคกันถึงขั้นเหลือล้น

ประเทศอื่นมากมาย สังคมที่ตามหลังทั้งหลาย ก็อยากเจริญตาม อย่าง อยากมีกินเสพกันฟุ่มเฟือยอย่างนั้น แลมนิยมไปตามความคิด เศรษฐกิจเชิงส่งเสริมบริโภคนิยมนั้นด้วยว่า เมื่อคนกินเสพบริโภค มาก ก็มีการใช้จ่ายเงินมาก การซื้อขายลงไปถึงการผลิตก็จะขยายฟู ฟา เศรษฐกิจก็จะไหลเวียนดี ทำให้เจริญมั่งคั่งร่ำรวยกันยกใหญ่

ความคิดนี้เป็นความจริงที่ไม่ยั่งยืน ควรรู้จักใช้เพื่อแก้ไข ปัญหาอย่างรู้ทันสำหรับสถานการณ์ที่เหมาะสมเป็นครั้งคราวแบบ ชั่วช่วงระยะเวลาหนึ่งๆ เท่านั้น

คนเจริญในสังคมตามแบบบริโภคนิยมนั้น ไม่น้อย ถึงกับ เห็นไปว่า การมีกินอย่างดี ได้บริโภคเต็มทีนั้น เป็นการมีชีวิตที่ดี แต่ที่แท้ ไม่เป็นความจริงอย่างนั้น

ไม่ต้องพูดถึงปัญหามากมายที่เกิดขึ้นจากบริโภคนิยมนี้ แค่ เสพบริโภคกันเต็มที่แล้ว จะเป็นคนอยู่ดีมีความสุข ก็ไม่ได้ ดังได้รู้ เห็นกันว่า คนในสังคมอย่างนั้นมากมาย ต้องพากันหันไปพึ่งยาเสพติดช่วยกล่อมให้มีความสุขเทียมๆ ขึ้นมาบ้าง แต่แล้วก็กลายเป็น การก่อปัญหาอย่างอื่นขึ้นมาอีก เช่นอาชญากรรมแปลกๆ ที่ไม่น่าจะมี ชีวิตก็ไม่งาม สังคมก็ไม่ดี

บอกแล้วว่า มนุษย์เรานี้ จะมีชีวิตที่ดี เป็นอารยะได้ ก็ด้วยมี การศึกษา พุฒให้ตรงซัดลงไปว่า มนุษย์มีการศึกษาเป็นชีวิต ยังมีชีวิต อยู่ ก็พัฒนาตัวเองขึ้นไปเรื่อยๆ การศึกษาก็คือการพัฒนาชีวิตของเขา

มนุษย์ไม่เหมือนสัตว์อื่นๆ ที่ขาดปัญญา ฝึกหัดพัฒนาแทบไม่ได้ เป็นอยู่แค่ด้วยสัญชาตญาณ เกิดมาอย่างไร ก็ตายไปแทบจะอย่างนั้น แต่มนุษย์อยู่ด้วยสัญชาตญาณไม่พอ ต้องเรียนรู้ ต้องศึกษาคือพัฒนาตัวเองยิ่งขึ้นเรื่อยๆ

การศึกษาของชีวิตนี้ มิใช่ว่าจะยากเย็นอะไร มิใช่จะต้องไปนั่งฟังในห้องเรียนที่ไหน อย่างที่ว่าแล้ว ก็พัฒนาพฤติกรรมให้ดีขึ้น ทำอะไรๆ ที่เป็นประโยชน์ พุดจาให้มีคุณค่าได้ผลดีขึ้น พัฒนาจิตใจ พัฒนาปัญญาขึ้นไป เป็นเรื่องธรรมดา ง่ายบ้าง ยากบ้าง เช่น บางคนเมื่ออยู่ว่าง คอยจะเหงา ก็ฝึกใจให้ร่าเริง ให้สดชื่นแจ่มใสขึ้นมา ก็เป็น การศึกษา มีอะไรๆ รอบตัว คิดขึ้นมามองเห็นว่าจะจัดสรรทำให้เป็น อย่งไรที่ดีขึ้นได้ ก็คิดและทำให้ดียิ่งขึ้นไป ก็คือการศึกษาทั้งนั้น

การที่มีกินอย่างดี ได้เสพบริโภคเต็มทีนั้น ยังไม่ใช่เป็นการมี ชีวิตที่ดี แต่เป็นการได้ปัจจัย ได้ความพร้อม ที่เป็นโอกาสของชีวิตที่ จะได้ศึกษา จะได้พัฒนาชีวิตนั้น ให้เป็นอยู่ดำเนินไปได้ดียิ่งขึ้น ทั้ง ด้านพฤติกรรมกายวาจา ด้านจิตใจ จนเป็นอยู่ได้อย่างดีด้วยปัญญา รวมทั้งมีความสุขที่เป็นอิสระของตัวเองได้

พูดถึงบริโภคนิยม ที่เป็นการเที่ยวหาความสุขด้วยการกิน เสพบริโภคจนเหลือล้น แล้วกลายเป็นการวิ่งไล่หาความสุข แต่ไม่ทัน ไม่ถึงสักทีนั้น ควรต้องรู้กันว่า มันเป็นสาเหตุของปัญหาใหญ่ มิใช่แค่ คนเหล่านั้นไปไม่ถึงความสุขสักทีเท่านั้น แต่มันเป็นตัวการสำคัญที่ ทำให้มนุษย์กลายเป็นผู้ทำลายธรรมชาติ ก่อให้เกิดภัยพิบัติมากมายที่ เกิดจากภาวะแปรปรวนวิปริตของธรรมชาติ เสี่ยงถึงขั้นที่จะเป็น ความวิบัติของโลก และเป็นความล่มสลายของอารยธรรมมนุษย์

ของกินสิ่งเสพบริโภคของมนุษย์นั้น เป็นธรรมดาอยู่แล้วว่าคนย่อมเอาจากธรรมชาติ เมื่อคนยังไม่เจริญตามความหมายอย่างสมัยใหม่ ก็แบ่งหรือแย่งจากแหล่งเอามาตรงๆ แค่นี้พอแก้ตัว แก้พวกตัว กินใช้ใกล้ๆ เป็นกากเหลือเศษก็ทิ้งไป กลายเป็นปุ๋ยอยู่แถวนั้น แต่เมื่อคนเป็นผู้เจริญ ปริมาณของที่เอาไปก็มากมาย ยิ่งถึงขั้นบริโภคนิยม ก็ขนเอาไปเหลือล้น บริโภคเกินความต้องการของชีวิต กินทิ้งกินขว้าง

แล้วไม่เท่านั้น ยังเกิดมีกระบวนการซับซ้อน มีขั้นตอนต่างๆ ขึ้นมาในระหว่างที่จะให้วัตถุดิบข้าวของจากต้นแหล่ง สำเร็จรูปมาถึงคนเสพจนกระทั่งบริโภคเสร็จ ซึ่งล้วนเป็นการทำความย่อยยับแก่ธรรมชาติ ทั่วมหาภวโลก ตั้งแต่การแปรรูป การผลิต ที่โรงงาน ปล่อยควัน น้ำเสีย กากออกไป แล้วก็ใส่บรรจุภัณฑ์ เป็นห่อ ถุง ขวด กล่อง ทั้งกระดาษ พลาสติก แก้ว และโลหะ แต่งสรรให้ล่อตาล่อใจใช้สะดวก ซึ่งเพิ่มขยะแก่โลกอาจจะยิ่งกว่าตัวเนื้อสินค้าเสียอีก ไม่ต้องพูดถึงพาหนะขนส่งที่ปล่อยมลพิษออกไปอีกไม่น้อย และในที่สุดจึงมาถึงคนผู้เจริญสูง ที่บริโภคเหลือเฟืออย่างที่ว่ากินจนล้นกระเพาะเป็นตัวต้นเหตุของปัญหาขยะ และความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม

ที่นี่ นักบริโภคนิยมนั้น ตัวเขาเอง ในการที่จะกินเสพให้ได้มากๆ อยู่เรื่อย ใจก็ของกั๊กวนอยู่กับเรื่องที่จะกินจะเสพ ไม่ค่อยจะมีใจที่ปลอดโปร่งโล่งเบาแจ่มใส อยู่ในสังคมที่แข่งขันแย่งชิงผลประโยชน์ จะให้ชุ่มชื่นใจด้วยเมตริ ก็ยากจะมีความจริงใจ แต่ง่ายที่จะหวั่นใจหวาดระแวง ใจก็เลยไม่ค่อยมีความสุข

หันไปดูด้านร่างกาย เหมือนกลายเป็นคนอยู่เพื่อกิน เอาแต่กินเสพจนเหลือล้น แต่ทั้งที่กินเสพมากมายอย่างบริบูรณ์ คุณภาพชีวิตก็ไม่ดี แทนที่จะมีสุขภาพดีแข็งแรง กลับกลายเป็นคนมีโรคมาก

เทียบกับในดินแดนที่ยากจนแร้นแค้น แทบไม่มีจะกิน คนขาดอาหาร เป็นทุพโภชนาการ (malnutrition) มีภาวะพร่องโภชนาการ (undernutrition) แต่ในสังคมอเมริกันที่เป็นแดนใหญ่ของบริโคนิยมนั้น คนมั่งคั่งพร้อมบริโคนั้นอิมพีจนล้นกระเพาะอย่างที่ว่า

แต่ไม่น่าเป็นไปได้ คนอเมริกันที่น่าจะสง่างามแข็งแรงดีนั้น มากมายกลายเป็นคนมีทุพโภชนาการ (malnutrition) ไปด้วย แถมร้ายกว่าประเทศยากจน เพราะเกิดมีทุพโภชนาการเพิ่มขึ้นเป็น ๒ แบบ ทั้งกินดีมากเกินไป คือ overconsumption จนกลายเป็นเสีย เรียกว่าภาวะโภชนาการเกิน (overnutrition) และก็มีภาวะพร่องโภชนาการ (undernutrition) เหมือนประเทศยากจนด้วย แต่ไม่ใช่เพราะไม่มีจะกิน หากเป็นเพราะกินมากมาย แต่กินของที่ไม่มีคุณค่าทางอาหารบ้าง ของที่เป็นพิษภัยบ้าง ทำให้กินไป ก็เหมือนไม่ได้กิน แถมกลายเป็นทำร้ายตัวเอง

ที่นี้ คนอเมริกันผู้กินมากเกินไป อย่างที่ว่าแล้ว ก็เสียสุขภาพ แทนที่ประเทศเจริญแล้ว คนจะมีโรคน้อย แต่คนอเมริกันเป็นโรคจากการกินดีและกินมากเกินไป เช่นเบาหวาน ไขมัน ความดันโลหิตสูง จนถึงโรคไต โรคหัวใจ ที่เรียกรวมๆ ว่า NCDs

แล้วที่เด่น คนอเมริกันกลายเป็นคนอ้วนกันไปมากมายครึ่งค่อนประเทศ ทำให้เสียสุขภาพ ไม่แข็งแรง และไม่ค่อนำดู ตั้งแต่อ้วน น้ำหนักเกิน ไปจนถึงเป็นโรคอ้วน เป็นกันมาก จนถือเป็นโรคระบาด*

---

* องค์การอนามัยโลก/WHO ถือโรคอ้วน เป็นโรคระบาด ตั้งแต่ปี ๒๕๕๑/2008 เวลานั้นทั่วโลก มีคนอายุ ๒๐ ปี ขึ้นไป เป็นโรคอ้วน ๕๐๐ ล้านคน น้ำหนักเกิน ๑,๔๐๐ ล้านคน

ที่ว่ามาตอนนี้ เป็นสภาพชีวิตของคนในสังคมที่ถือกันว่าเจริญ
สูงสุดในปัจจุบัน ซึ่งเป็นสังคมของคนๆ ที่เรียกว่ามีการศึกษาสูง ใน
ความหมายที่มองกันในบัดนี้ อาจจะถูกทำให้ดีหน่อยว่า คนมีการศึกษา
สูงล้วน แต่มองข้ามการศึกษาพื้นฐาน คือขาดการศึกษาตาม
ความหมายของการเข้าสู่วิถีของอารยชน ที่เป็นการพัฒนาชีวิตให้ดี
งามขึ้นไปตลอดเวลา อย่างที่ตีทั้งแก่ตัวเอง แก่สังคม และแก่โลกด้วย

จะเห็นได้ว่า ในบริโณคนนิยมนั้น เศรษฐกิจที่ว่าเจริญ ไม่ได้ทำให้
คนมีชีวิตที่ดีได้จริง และที่เขาหวังจะมีความสุขจากการเสพบริโณคนนั้น
เขาก็ได้แค่วิ่งไล่ล่าหาความสุขนั้นเรื่อยไป ไม่ถึงสักที ไม่มีทางสำเร็จ
เพราะเป็นความสุขแบบพึ่งพา ขึ้นต่อสิ่งเสพ ไม่เป็นอิสระ ความสุขที่
แท้ย่อมเกิดมีเป็นอิสระ ในชีวิตที่พัฒนาด้วยการศึกษาอย่างถูกต้อง

เมื่อโภชนาการผิดตามา overconsumption หายไป malnutrition
ไม่มี obesity เลิกพูดได้ คนก็จะเข้าถึงชีวิตด้านเศรษฐกิจที่ดี ทั้งแก่
ตนเอง โดยมีคุณภาพชีวิตดี มีสุขภาพดี มีจิตใจดี มีความพึงพอใจใน
ตนเอง และไม่ต้องเบียดเบียนใคร จะแผ่ขยายความช่วยเหลือออกไปให้
ถึงดินแดนที่แร้นแค้นยากไร้ ก็ยังได้ แล้วก็ไม่ต้องเอาจากโลกมาก
เกินไป ไม่ต้องทำร้ายธรรมชาติ ไม่ต้องทำลายระบบนิเวศ ลดขยะ ลด
มลพิษลงได้ จนกระทั่งให้มันหายหมดไป แถมมีส่วนเกินอ้อมไว้ ที่ตนจะ
ได้มีความสุข ในการเอื้ออำนวยแก่ผู้อื่น ในการบำรุงโลก บำรุงสังคม

น่าจะสนับสนุนให้มีนักเศรษฐศาสตร์ใหม่ ผู้มองเห็นสภาพ
เสื่อมโทรมของชีวิตและโลกปัจจุบันนี้ พัฒนาทฤษฎีเศรษฐศาสตร์อัน
ยั่งยืน ที่บูรณาการเศรษฐกิจเข้ากับการศึกษา ให้เป็นเศรษฐกิจเพื่อ
การศึกษา ที่จะให้เศรษฐกิจนั้นเกื้อหนุนการพัฒนาชีวิตของคน ผู้อยู่ใน
โลกที่มนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับธรรมชาติ เป็นคุณเกื้อกูลแก่กัน

โลกกับมนุษย์ต้องมาบรรจบ พบกันที่รมณีย์

คราวนี้ย้อนขึ้นไปถึงหลักข้อ ๑ การคุมหรือปกครองอินทรีย์ได้ คือ รู้จักใช้อินทรีย์ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ รับรู้ เช่น ดู-ฟัง ได้เห็น-ได้ยิน ให้เป็นที่ทำงานของสติและปัญญา นี่ก็คือการศึกษาในชีวิตประจำวัน ซึ่งมีใช่แค่เป็นการศึกษาตลอดชีวิต (lifelong learning) แต่เป็นการศึกษาตลอดเวลา ซึ่งเป็นธรรมชาติของชีวิตนั่นเอง (learning life) ที่จะต้องให้ปัญญาทำงานและพัฒนาอย่างขึ้นเรื่อยไป พร้อมทั้งเป็นการพัฒนาคุณสมบัติทั้งหลายของชีวิต ทั้งกายและจิตใจ ตามปัญญาพร้อมไปด้วย พุทธรวมๆ ว่าก็คือพัฒนาชีวิตนั่นเอง อย่างที่ว่าแล้ว ตั้งแต่อินทรีย์สังวรไปเลย

ปัญญานั้นเป็นหัวหน้า เป็นตัวนำ ซึ่งจะต้องพัฒนาไปจนคนนั้นมีชีวิตที่เป็นอยู่ด้วยปัญญา แต่เมื่อพัฒนาปัญญา ก็พัฒนาคุณสมบัติอื่นๆ มากมายไปด้วย เฉพาะอย่างยิ่งสภาพจิตดีงามที่เป็นคุณเกื้อกูลแก่ชีวิต

โดยเฉพาะจิตนั้น เป็นที่ทำงานของปัญญา เมื่อมีสภาพจิตที่ดีปลอดโปร่ง แจ่มใส เป็นสมาธิ ปัญญาทำงานและพัฒนาได้อย่างดี อีกทั้งสภาพจิตที่ดีนั้น ก็เป็นสุขภาพจิตที่ดี ซึ่งเกื้อกูลเป็นคุณแก่ชีวิตทั้งหมด แล้วปัญญาและสภาพจิตที่ดีเหล่านั้น ก็พาให้คนทำกรรมทำการที่ดีงามเป็นคุณเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่คนอื่น สัตว์อื่น แก่สังคม แก่ธรรมชาติ แก่สิ่งแวดล้อม พุทธรวมๆ ว่าแก่โลกนั่นเอง พร้อมดีไปด้วยกัน โดยพลันทีเดียวเลย

ที่นี้ ในทางกลับที่เสริมกัน ภาวะของสิ่งทั้งหลายภายนอกของธรรมชาติ ของสิ่งแวดล้อม พุตรรวมๆ ว่าของโลกนั้น ที่เป็นอยู่ดี สมบูรณ์ มั่นคง เรียบร้อย สะอาด หอมสด งดงาม ปราบกฎแก่อินทรีย์ของคน เช่น แก่ตา หู เป็นต้น เมื่อเห็น ได้ยิน ได้สัมผัสแล้ว พาให้เกิดสภาพจิตที่ดี อย่างที่เคยพูดแล้วว่า สดชื่นรื่นรมย์ ชื่นชมยินดี เรียกว่ารมณีย์ ก็เป็นคุณเกื้อกูลแก่ชีวิต หนุนให้จิตสดใส ให้ใจมีกำลัง และปัญญาทำงานได้ดียิ่งขึ้นไป

ดังได้พูดไว้ข้างต้นว่า สภาพรมณีย์ เท่ากับเป็นเกณฑ์บอกภาวะสมดุลงตัว ที่ข้างนอก คือ ถิ่น แดน สิ่งแวดล้อม หรือโลก อยู่ในภาวะอันอุดมเป็นอย่างดี และข้างใน คือชีวิตจิตปัญญาของคน ที่สัมผัสรมณีย์นั้น ก็เอิบอิม เต็มจิตเต็มใจ สมใจ ชื่นใจ พอแก่ใจ เป็นภาวะที่เกื้อกูลแก่กัน สภาพของโลกก็ให้ความเอิบอิมแก่ชีวิตจิตใจของคน และจิตใจของคนก็พอใจอยากให้โลกมีสภาพดีที่อุดมสมบูรณ์อย่างนั้นเรื่อยไป ทำให้พร้อมที่จะดูแลอนุรักษ์ให้ยั่งยืน คนก็อยู่ดี โลกก็อยู่ดี เป็นถิ่นที่ไม่มีมีการเบียดเบียน แล้วคนก็อยู่ดี โลกก็สวัสดิ์

เป็นอันว่า ในแดนแรกเริ่มของการศึกษา เพื่อพัฒนาชีวิตที่ดี คือการใช้อินทรีย์ ตั้งแต่ ตา หู จู ฟัง ฯลฯ ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นการนำเข้าสู่การศึกษานั้น คนกับโลก มนุษย์กับธรรมชาติ ก็สามารถเกื้อกูลกัน ให้ต่างก็เป็นอยู่ดี มีการพัฒนาที่ยั่งยืน จึงได้มีการปฏิบัติ เหมือนกับเป็นประเพณีที่สนับสนุนให้พระให้คนได้สัมผัสรมณีย์ และได้อยู่อาศัยทำงานในถิ่นในแดนที่รมณีย์

ได้พูดบ่อยครั้งแล้วว่า “ถิ่นรมณีย์ คือที่ตั้งต้นของพระพุทธศาสนา” คราวนี้ขอย้ำอีกทีว่า พระพุทธเจ้า ก่อนตรัสรู้เมื่อยังเป็นพระโพธิสัตว์ ได้ไปทรงศึกษาทดลองลัทธิของสำนักต่างๆ จบแล้ว ไม่ทรงเห็นชอบ ได้ทรงหันมาดำเนินมรรคาของพระองค์เอง โดยเสด็จไปทรงหาถิ่นสถานที่ที่จะทรงปฏิบัติการณ์คว่ำทดลอง ในที่สุดทรงพบที่เหมาะสม ณ อรุณเวลาเสนานิคม บนฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ดังที่ตรัสในวาระนั้นว่า (เช่น ม.ม.๑๒/๓๑๘/๓๒๓)

“รมณียะ วต ภูมิภาโค...”

ผืนแผ่นดินถิ่นนี้ รมณีย์จริงหนอ มีไพร่สนที่ร่วมรื่น
น้ำชื่นบาน ทั้งมีแม่น้ำไหลผ่าน น้ำใส เย็นชื่นใจ
ชายฝั่งทำนาก็ราบเรียบ ทั้งโคจรคาม (แหล่งอาหาร) ก็
มีอยู่โดยรอบ เป็นถิ่นฐานอันเหมาะสมจริงหนอที่จะ
บำเพ็ญเพียร...เวลานั้นแล ไต้นั่งลงแล้ว ณ ที่นั้น โดย
ตกลงใจว่า ‘ที่นี่ละ เหมาะที่จะบำเพ็ญเพียร’

ที่อรุณเวลา ณ ถิ่นอันรมณีย์นี้ ในที่สุด พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสรู้ซึ่งถือว่าเป็นจุดตั้งต้นของพระพุทธศาสนา และต่อมา ในเวลายาวนานที่ทรงบำเพ็ญพุทธกิจ ได้เสด็จไปประทับในถิ่นบ้านเมืองป่าเขาต่างๆ มากมาย ที่มีเรื่องราวกล่าวถึงว่าเป็นถิ่นรมณีย์ เช่น อารามที่ประทับยาวนานที่สุด คือพระเชตวัน มีคำกล่าวถึงว่า “วัดพระเชตวันนั้น รมณีย์ยิ่งนัก...” (“อติรมณีย์ ต่ เชตวัน...”, ส.ฎ.๑/๑๓๒)

พระจะบำเพ็ญกิจทำจิตตภาวนา ก็ไปในที่อย่างนี้ เช่นในเรื่องที่เล่าว่า (เช่น ที.๑/๑๘๘)

เมื่อภิกษุ...นั่งลงภายใต้ร่มเงาของต้นไม้ที่เย็นสบาย
มองเห็นโล่งไปในทิศทั้งหลาย มีสายลมเย็นพัดมา จิตก็สงบ
แน่วมีอารมณ์เป็นหนึ่งเดียว

หนุ่มน้อยมขมาณพชาวหมู่บ้าน เป็นคนมีปัญญา คิดจะให้
คนในหมู่บ้านอยู่กันดี ทำการงานอาชีพคล่องสะดวกได้ผล เริ่มต้น
ลุกขึ้นแต่เช้า ตรงไปในที่คนทำงานกันกลางหมู่บ้าน ทำการเริ่มแรก
คือเก็บกวาดขยะ กำจัดสิ่งสกปรกกรูกร้าง ให้ที่นั่นสะอาดเรียบร้อย
แล้วขนทรายมาเกลี่ยให้เป็นบริเวณเป็นลานที่ร่มรื่น จากนั้นก็
ชำระถนนหนทางให้โล่งสัญจรกันได้สะดวกปลอดภัย มีคนอื่นขึ้น
ชมเห็นชอบด้วย มาขอร่วมทำงานบำเพ็ญประโยชน์ กลายเป็นบุญกร
กลุ่มใหญ่ ช่วยกันทำหมู่บ้านนั้นให้เป็นถิ่นร่มรื่น มีสระน้ำ บ่อน้ำ
สะพาน ศาลาที่พักที่ประชุม จนถึงสวนดอกไม้ ทำหมู่บ้านชุมชนให้
อยู่กันดี การทำงานทำประโยชน์อย่างนี้ เรียกว่าทำบุญ เป็นงาน
บุญ มีเรื่องยืดยาว ท่านเล่าไว้บ่อยครั้งหลายที (เช่น ข.๑/๒๙๘)

ก่อนปลงพระชนมายุสังขาร (ปลงพระทัยว่าจะปรินิพพาน)
พระพุทธเจ้าตรัสถึงถิ่นร่มรื่น ๑๐ แห่ง ในเมืองราชคฤห์ และ ๖
แห่ง ในเมืองเวสาลี ว่าเมื่อประทับอยู่ ณ ที่นั้นๆ พระองค์ได้ตรัสว่า
ที่นั้นๆ ร่มรื่น พระองค์ได้เจริญอิทธิบาท ๔ แล้ว หากทรงประสงค์
จะดำรงพระชนม์อยู่จนจบช่วงอายุก็ได้ (ที.ม.๑๐/๑๐๓/๑๓๕)

มนุษย์ที่พัฒนาดีแล้ว จะมีสภาพชีวิตเป็นบรรรยากาศอัน
ร่มรื่น เรียกว่าเป็นมนุษย์ร่มรื่น เป็นร่มรื่นที่ยอดเยี่ยม มาบรรจบ
ให้เป็นโลกร่มรื่นที่สุด (ส.ส.๑๕/๙๒๑/๓๔๑; ส.ข.๑/๓๓๓)

มีคำบรรยายพุทธกิจว่า ครั้งหนึ่ง พระพุทธเจ้าประทับนั่งบน
 เขายุกนธรแถบตะวันออก ในวงล้อมของพระสงฆ์จำนวนมาก เป็น
 ที่ประชุมใหญ่ ดวงจันทร์ขึ้นมาส่องโคมจรเหนือฟ้าทิศบูรพา สาด
 แสงส่องโลกที่มีภาวะเป็นรมณีย์อย่างพิเศษ เพราะประดับด้วยการ
 อุบัติของพระพุทธเจ้า (ที.ป.๒/๒๘๗; ที.ม.ฎี.๒๘๙)

“ถิ่นรมณีย์” หรือ “ภาคพื้นรมณีย์” (รมณียภูมิภาค) เป็น
 อุปมาอย่างหนึ่ง ที่พระพุทธเจ้าทรงใช้บรรยายภาวะของนิพพาน
 (ถ.ข.๑๗/๑๙๗/๑๓๒)

รวมความ พูดได้ว่า “รมณีย์” เป็นภาวะอุดมคติที่มนุษย์ควร
 เข้าถึง ทำให้มีขึ้นมา ให้เป็นจริง

สำหรับมนุษย์ นิพพาน อันเป็นอิสราภาพสูงสุด เป็นภาวะ
 อุดมคติของชีวิต รมณีย์ เป็นภาวะอุดมคติของโลก

ถึงวาระปิดเรื่องได้ ลงท้ายด้วยความง่ายๆ สั้นๆ ว่า
 “โลกจะมีมนุษย์อยู่ยั่งยืนได้ มนุษย์ต้องพัฒนาตัวให้อยู่ในโลกที่
 รมณีย์”